

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕНТ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Завальнюк Володимир Васильович

*Національний університет «Одеська юридична академія»
в.о. завідувача кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор*

ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ПІДГРУНТЯ АНТРОПОЛОГІЗАЦІЇ ПРАВА

Правові традиції українського народу сягають корінням глибини століть. Навряд чи слід доводити, що становлення сучасної Української держави та її перспективи як правової держави, історія прав і свобод людини в Україні мають бути осмислені в її співвідношенні з вітчизняними традиціями.

Цілісність права досягається не тільки збереженням і використанням традицій, забезпеченням наступності, але самим існуванням того, що може бути названо, за аналогією з культурною спадщиною, правовою спадщиною. Правова спадщина – це сукупність зв'язків, відносин і результатів правового розвитку минулих історичних епох у межах окремої правової культури, правової системи чи правової сім'ї. Правова спадщина втілена в сукупності правових цінностей, закладених в основі будь-якої правової системи, за допомогою яких існує, функціонує і розвивається право. Національна правова культура в кожний конкретний момент включає правову спадщину і творить її.

Для визначення ролі та значення правової спадщини українського народу в антропологічному повороті сьогодення важливо визначити її місце в системі геополітичних та культурно-правових координат. Уявляється

справедливим висновок, що правова система України складалася під впливом як західної, так і східної традицій права [1], зокрема, це проявилось у рецепції греко-римського права. Разом з тим очевидним є і власний внесок української спільноти у правовий розвиток. Адже протягом тривалих періодів буття вітчизняного права воно розвивалося, спираючись в основному на власну традицію права. Це стосується, перш за все, періоду давньоруського права, а також радянського права, з його надмірною ідеологізацією й посиленням зв'язком з державною владою. На думку Ю. М. Оборотова, сучасний правовий розвиток України є слабко орієнтованим на використання власної правової спадщини, характеризується значною правовою акультурацією, зокрема некритичним використанням західної традиції права [2].

Як уявляється, антропоцентризм, наявний сьогодні у правових системах сучасності, не був чужим для української правової традиції, що значною мірою було зумовлено власним розумінням та сприйняттям християнства. Християнство повсюдно у світі підготувало ґрунт антропологічного праворозуміння ідей про єдність людського роду, рівність його членів, неприпустимість дискримінації на соціальній або національній основі («немає ні бідняка, ні багача, ні елліна, ні юдея»). Християнський початок простежується також в принципах демократії, поділу влади і громадянського суспільства. Християнською спадщиною визнається ідея становлення соціальної правової держави як втілення вираженої у Новому Заповіті ідеї любові до ближнього [3, с. 80-83]. Зазначимо й таку правову по суті ідею християнства, як володіння людиною свободою волі. У християнській антропології свободу волі вважають однією з абсолютних істин стосовно природи людини. Згідно з християнською доктриною людина – єдина серед усіх живих істот істота, свободу волі якій подарував Творець. Воля людини вільна у своєму виборі тому, що вона підкорюється людській владі. Слід погодитись з

твердженням В. В. Дудченко про єдине коріння свободи особистості та ідеї правової держави. Те, що правова держава визнає за основу свого існування, є принцип особистості, право на індивідуальну творчість і самовираження. Основною передумовою теорії правової держави є цей принцип особистості, принцип свободи [4, с. 235].

Отже, християнство імпліцитно містило ідею олюднення права, надання йому антропологічного виміру, що посприяло утвердженню антропологізму в українській правовій традиції.

Звичаєве право характеризує собою здатність суспільства визнавати та встановлювати певний обсяг прав і обов'язків, що необхідний для нормального відтворення певних видів соціальних відношень. Звичаєве право забезпечує безпосередній взаємний зв'язок між природним і позитивним правом, виступає як необхідний етап в процесі об'єктивації змісту об'єктивно зумовлених вимог життєдіяльності особистості, соціальної спільноти, суспільства у правові вимоги і ідеї та набуття ними нормативних форм позитивного права. Звичаєве право, виступаючи як практичний, позитивний досвід стосунків між людьми, тим самим виконує в певній мірі функцію переходу природно-правових ідей в юридичні нормативні положення [5, с. 180].

Специфічними ознаками, що дають змогу встановити відмінності між категоріями «звичай» і «правовий звичай», є: відповідність змісту звичаю принципам природного права; переконання у правомірності і обов'язковості вживання звичаю як норми права. Механізм утворення звичаєво-правової норми передбачає: по-перше, виникнення та усталення певної звичаєвої практики регулювання суспільних відносин; по-друге, визнання цієї звичаєвої практики звичаєвою правовою нормою. Перехід правової звичаєвої норми в позитивну правову норму зумовлений її відповідністю політиці владних структур спільноти. У випадках

невідповідності звичаєво-правова норма або не актуалізується в правовому просторі держави, або відхиляється (забороняється).

Правові звичаї стають позитивним правом і в результаті їх санкціонування публічною владою (пряме санкціонування), і реально тоді, коли таке санкціонування відбувається у владних рішеннях конкретних правових ситуацій (непряме санкціонування). На відміну від норм закону, звичаєво-правові норми мають: етнічний, як правило, характер; локалізацію; невизначений в часі характер виникнення («вікопомна давнина»); консерватизм та усталеність; спрямованість на саморегуляцію відносин в спільноті шляхом конкретизації усіх проявів активності членів угруповання й порядку їх життєдіяльності; спрямованість на збереження соціальної самобутності спільноти, яка є їх носієм.

Правові звичаї українців стали предметом багатьох досліджень, які простежують традиції звичаєво-правового регулювання від найдавніших державних утворень на території України до сьогодення, доводять чинність правових звичаїв у багатьох сферах регулювання, у тому числі – у конституційній, а також поновлення за доби незалежності України правових звичаїв, передусім у сфері приватних відносин. Сучасний дослідник Б. С. Бачур доводить, що аж до XIX століття такі норми й інститути цивільного звичаєвого права як давність володіння, заволодіння, спільна власність, сервітутне право, чиншове право, практично не піддавалися змінам, тому що в них зберігалася органічна залежність права від сутності й характеру народу [6]. І сьогодні у поземельних відносинах можна простежити вплив правових звичаїв. Зокрема, таким є інститут добросусідства, закріплений Земельним кодексом України, що складається з вироблених століттями правил співжиття у сільській громаді.

Становлення сучасної Української держави та її перспективи як правової держави, історія прав і свобод людини в Україні мають бути осмислені в її співвідношенні з вітчизняними традиціями антропологізації

права. Правовій традиції України був властивий антропоцентризм, що значною мірою було зумовлено власним розумінням та сприйняттям християнства, яке імпліцитно містило ідею олюднення права.

Антропологізація в українській правовій традиції також пов'язана зі збереженням звичаєво-правового регулювання. Звичаєво-правове регулювання існує від найдавніших державних утворень на території України до сьогодення у багатьох сферах регулювання, передусім у сфері приватних відносин. Так, зокрема, для української звичаєво-правової традиції є природним індивідуальне землеволодіння, рівноправність чоловіка та жінки у приватноправових сферах життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонов Є. О. Правова система України: між західною та східною традиціями права / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova // Порівняльно–правові дослідження. 2007. № 1–2. С. 161–169.

2. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Оборотов Юрій Миколайович. О., 2003. 379 с.

3. Оборотов Ю. Н. Государство в религиозной философии // Юридический вестник. 1997. № 1. С. 80–83.

4. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія / В. В. Дудченко. О. : Юрид. л–ра, 2006. 301 с.

5. Жовтобрюх М. М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М. М. Жовтобрюх. К., 2002. 250 с.

6. Бачур Б. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України в Х – середині ХІХ століть (історико–правовий аспект) : [монографія] / Б. С. Бачур. О. : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2008. 204 с.

Ключові слова: антропологізація права, правовий звичай, традиція.

Key words: anthropologization of law, legal custom, tradition.